

WWW Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi*

Serap KURBANOĞLU**

"Hoşça vakit geçirmek, oyun oynamak ve güzel resimler görmek için son derece uygun olan www, gerçekten de iyi bir araştırma kaynağı mıdır? Evet, sadece eğer yeterince dikkatli olursanız"

J. Henderson.

Özet

Www üzerinde pek çok bilgi kaynağı bulunmaktadır, fakat bu kaynakların hepsi eşit derecede değerli ve güvenilir değildir, isteyen herkes www üzerine farklı amaçlarla her tür bilgi koyabilir. Bu yüzden www kaynaklarının kullanılmadan önce nitelik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmesi önemlidir. Www kaynaklarını değerlendirmede kullanılacak pek çok ölçüt vardır. Bu yazının amacı, söz konusu değerlendirme ölçütlerini ele almaktır.

Anahtar sözcükler: Www kaynakları ve değerlendirme ölçütleri, internet kaynakları ve değerlendirme ölçütleri.

Abstract

The World Wide Web (www) has a lot to offer but not all sources are equally valuable or reliable. Almost anyone can put up almost anything on the www for almost any purpose. Therefore it is crucial to evaluate www sources to determine their quality and reliability before use. There are many criteria for evaluating www sources. The aim of this paper is introducing these evaluation criteria.

Keywords: Www sources and evaluation criteria, internet sources and evaluation criteria.

(*) V. Türkiye'de internet Konferansı'nda (29 Kasım 1999) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

(**) Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü.

1. Giriş

Tüm kaynakları ve varlığı ile yaşantımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen ve çok farklı amaçlarla kullandığımız İnternet'e, bilgi ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla daha sık başvurur olduk. Giderek artan sayıda bilimsel çalışmada, www kaynaklarına atıf yapıldığını görüyoruz. Sadece üniversite öğrencileri değil, ilk ve orta düzeyli okullarda da öğrenciler, ödev hazırlarken İnternet'ten yararlanıyorlar. Değişik meslek gruplarından ve farklı yaşlarda pek çok kişi bilgi ihtiyacı için www'e başvurmayı neredeyse alışkanlık haline getirdi.

Bu kadar çok insan, bu kadar çeşitli bilgi ihtiyacını karşılamak için İnternet'e başvururken şu sorular akla geliyor: İnternet üzerinde bulduğumuz bilgiler ne kadar doğru? Www'de bulduğumuz her bilgiye güvенеcek miyiz?

2. Konunun Önemi

İnsanlar arasında iletişim eşitliği sağlayan bir ortam olan İnternet üzerine herkes istediği her tür bilgiyi koymakta serbesttir. Bu durum pek çok yararlı bilginin paylaşılmasına olanak sağlamakla beraber, kullanıcıları ağ üzerinde buldukları bilgi konusunda dikkatli olmak durumunda bırakmaktadır. Ağ üzerindeki bilgi gerçeklere dayalı olduğu gibi kişisel görüşlere de dayanıyor olabilir. Hatta propaganda amaçlı olması, eksik veya hatalı olması olasılığı da vardır (Burke, 1997: 89; Smith, 1997; Brandt, 1996:45).

Sürekli büyüyen İnternet üzerinde, doğruluk, güvenilirlik ve değer açısından çok büyük farklılıklar gösteren çok çeşitli materyal bulunmaktadır. Geleneksel bilgi ortamlarının (kitaplar, dergiler vb.) çoğunun aksine İnternet üzerinde yayımlanmadan önce içeriğin onaylanması ve bir süzgeçten geçirilmesi zorunluluğu yoktur. Diğer bir deyişle, bir denetim söz konusu değildir (Tiliman, 2001; Connell ve Tippie, 1999: 361; Oliver, Wilkinson ve Bennett, 1997; Smith, 1997; Harris, 1997; Brandt, 1996: 46; Tate ve Alexander, 1996: 49). Bu durumda erişilen bilginin/www kaynağının değerlendirilmesi çok büyük önem kazanmakta ve bu sorumluluk kullanıcının kendisine bırakılmaktadır.

Www üzerinde, bilgi vermek, bir ürünü veya hizmeti pazarlamak, eğlendirmek, bir görüş açısını veya inancı yaymak gibi çok çeşitli amaçlarla yazılmış, çok çeşitli türde ve büyük miktarlarda bilgi mevcuttur (Harris, 1997). Www, bizlere çok fazla kaynak sunmaktadır, fakat bunların hepsi eşit derecede değerli ve eşit derecede güvenilir değildir (Grassian, 1997). Www kaynakları söz konusu olduğunda şüpheli davranmakta ve bu kaynakları sorgulamakta fayda vardır. Burada sözü edilen kaynaklar; önceden editörlerin, yayıncıların ve kütüphanecilerin değerlendirmesinden geçmiş, şimdilerde www üzerinden de erişilir hale gelen ansiklopediler, süreli yayın indeksleri ve tam metin makaleler gibi geleneksel kütüphane kaynaklarının elektronik kopyalarından ziyade bunların dışında kalan web sayfalarıdır/siteleridir.

Www kaynaklarının nitelik ölçümü ve uygunluk denetimi için geliştirilen değerlendirme ölçütleri vardır. Bu ölçütlerin çoğu, kütüphanecilerin bu alandaki bilgi ve becerilerinin birer ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Her tür bilgi kaynağını seçme ve değerlendirme konusunda uzman olan kütüphanecilerin, geleneksel değerlendirme ölçütlerini www kaynaklarına uyarlamaları zor olmamıştır. Fakat normalde bu işi kütüphanecilere bırakan ve kütüphanelerde buldukları kaynakları gönül rahatlığı ile kullanan kullanıcılar için www kaynakları söz konusu olduğunda durum değişmektedir. Www kaynaklarının değerlendirilmesi, bu kaynaklara genellikle aracısız erişen kullanıcıların kendi sorumluluğuna girmekte ve kullanıcıların bu konuda bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir (Tate ve Alexander, 1996: 49).

İnternet üzerinde çok fazla miktarda bilgi bulunması da bir değerlendirme ihtiyacı doğurmaktadır. Herhangi bir arama motoru kullanılarak yapılan tarama sonucunda bazen yüzlerce hatta binlerce kaynağa erişilmektedir. Hiç kimse yüzlerce kaynağı incelemekle ve özellikle niteliği şüpheli kaynaklarla vakit yitirmek istemez. Değerlinin değersizden ayrılması gerekmektedir. Burada nitelik ölçümünün ve uygunluk denetiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Harris'in (1997) de vurguladığı gibi, bilgi; inançlara, kararlara, seçimlere ve araştırmalara temel teşkil eder. Eğer eldeki bilgi hatalı veya eksikse hata yapma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla, bilginin niteliğinin ölçümü, diğer bir deyişle kaynak değerlendirme büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak böyle bir ölçüm ve değerlendirme için tek bir gösterge yoktur. Onun yerine, kaynağın türüne ve kullanım amacına uygun olarak, mevcut göstergeler arasından bir çıkarsama yapmak zorunludur.

3. WWW Kaynakların Değerlendirme Ölçütleri

Söz konusu ölçütleri ele alıp inceleyen çok sayıda kaynak vardır (bkz: Alexander ve Tate 2001a; Henderson, 2001; Meyer, 2001; Richmond, 2001; Tillman, 2001; Caywood, 1999; Conneli ve Trippie, 1999; Olşen, 1999; Cebeci ve Bek, 1998; Hastings, 1998; Burke, 1997; Grassian, 1997; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997; Oliver, Wilkinson ve Bennett, 1997; Smith, 1997; Staines, 1997; Brandt, 1996; Bennett, Wilkinson ve Oliver, 1996; Rettig, 1996; Tate ve Alexander, 1996; Grassian, 1995). Farklı başlıklar altında farklı gruplamalar yapıldığı görülse de bu kaynaklarda ele alınan ölçütler büyük ölçüde örtüşmektedir.

Değerlendirme ölçütlerini içerik ölçütleri ve tasarım ölçütleri olmak üzere iki genel başlık altında toplamak olasıdır. Tasarım özellikleri www kaynaklarının erişimini ve kullanımını kolaylaştıran ve çekiciliklerini artıran özellikler olarak kaynağın kalitesini artırmalarına rağmen içerik özellikleri kaynakların değerlendirilmesinde ön plana çıkmaktadır. Nitekim, www kaynaklarını değerlendirme ölçütlerinden söz eden kaynakla-

rin tümü, doğruluk, güvenilirlik, tarafsızlık, güncellik ve kapsam gibi kütüphaneciler tarafından her tür bilgi kaynağının değerlendirilmesinde kullanılan içerik ölçütlerine yer vermektedir. Ancak İnternet kaynakları söz konusu olduğunda bu tür kaynakların yapısından kaynaklanan başka ölçütler de devreye girmekte ve ilgili kaynaklarda bu ölçütlere de yer verilmektedir (Hastings, 1998).

Www kaynakları değerlendirilirken kullanılabilirlik, kimisi doğrudan içerikle, bir diğer deyişle bilginin niteliği ile, kimisi tasarımla ilgili çok sayıda ölçüt olduğu görülmektedir. Bu noktada hangi ölçütlerin öncelik taşıması gerektiği konusunda bir soru ortaya çıkmaktadır. Bu soruya yanıt arayan kapsamlı bir çalışma Oliver, Wilkinson ve Bennett (1997; Bennett, Wilkinson ve Oliver, 1996) tarafından ABD'de Georgia Üniversitesi'nde yürütülmüştür, İnternet kaynak rehberlerinin (İnternet resource guides) seçim ölçütleri ve kütüphanecilik ve İnternet ile ilgili literatürün ayrıntılı bir incelemesinden sonra araştırmacılar tarafından www kaynaklarının değerlendirilmesinde kullanılabilirlik 509 ölçüt belirlenmiş, titiz bir çalışmanın sonucunda ölçüt sayısı 125'e indirilmiştir. Söz konusu ölçütler, site erişimi ve kullanım etkinliği, belgenin site içinde bulunması, yazar kimliği, yazar güvenilirliği, ilgililik ve kapsam, değer, doğruluk, dolaşım (navigation), linklerin kalitesi ve estetik özellikler gibi 11 kategoride toplanmıştır. 125 ölçütten 97 tanesi bilginin kalitesi, yani içerik ile, 73 tanesi ise site kalitesi, yani tasarım ile ilgili ölçütlerdir. 45 ölçüt hem içerik hem tasarım ile ilgili bulunmuştur. Kütüphaneciler, akademisyenler, bilgisayarlılar, hükümet kurumlarında, iş, endüstri, ilk, orta ve yükseköğretim alanlarında çalışanlardan oluşan 49 kişiye araştırmacılar tarafından bir anket uygulanmıştır. Deneklerden elde edilen listede bulunan 125 ölçüte "gereksizden", "vazgeçilmeze" doğru l ile 6 arasında bir değer biçmeleri istenmiş ve elde edilen verilere göre ölçütler en çok puan alandan en az puan alana doğru sıralanmıştır. Sıralamada düzen (konunun sunumu), güncellik, güvenilirlik, kapsam, amaç, tarafsızlık, tamlık, doğruluk, doğrulanabilirlik, linklerin konu ile ilgisi, link seçim ölçütü olup olmaması gibi büyük bir çoğunluğu içerikle ilgili ölçütlerin ilk sıralarda (ilk 16) yer aldıkları görülmüştür. Bu yazıda www kaynakları için söz konusu olabilecek değerlendirme ölçütleri genel başlıklar altında ele alınacaktır. Ölçütler sıralanırken herhangi bir önem sırası gözetilmemiş, içerik ölçütlerine öncelik verilmeye ve birbiri ile bağlantılı ölçütlerin olabildiğince ard arda verilmesine çalışılmıştır.

3.1. Amaç:

Burada bir kitabın önsözünde veya girişinde bulunan türde bilgiden söz edilmektedir. Bu belge niçin yazılmıştır veya bu site niçin kurulmuştur? Amacı anlamak (bilgilendirme, propaganda yapmak, birşey pazarlamak gibi) içeriği daha iyi değerlendirmeye

yardımcı olur. Kaynağın belirtilen amaca uygun olup olmadığı ve bu amacın araştırmacının ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet edip edemeyeceği de sorgulanması gereken noktalar (Henderson, 2001; Meyer, 2001; Hastings, 1998: 113; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Staines, 1997: 46; Grassian, 1995):

İnternet'in zaman içinde reklam ve pazarlama için en uygun ortamlardan biri haline gelmesinin bir sonucu olarak, Smith (1997) elde edilen bilginin ağ üzerine konmasının arkasındaki motivasyonun araştırılmasını tavsiye etmektedir. Önemli ve yanıtlanması zor bir soru da söylenemeyenin ne olduğudur. Bu sorunun yanıtı tarafsızlık ve bütünlük ölçütlerini de ilgilendirmektedir (Henderson, 2001). Örneğin, "Araba almak mı yoksa kiralamak mı?" başlıklı bir yazı, tarafsız bir analizi yansıtır olabileceği gibi, kiralamanın satın almadan daha iyi olacağı yönünde, oto kiralama alanında çıkar sağlayan birileri tarafından ikna amacıyla da yazılmış olabilir. Böyle bir durumda bilginin yanlı ve çarpıtılmış olması olasılığı vardır. Bu bilgi işe yaramaz ya da kullanılamaz anlamına gelmez. Yalnız kullanılırken ve yorumlanırken tarafsızlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bazı durumlarda karşıt görüşlerdeki yayınları izlemek yoluyla gerçeklere erişmek de mümkündür. Objektif gibi görünen fakat gizli bir ikna amacı güden bilgiye yaygın olarak rastlanmaktadır (Harris, 1997).

3.2. Kapsam

Kapsam konusu iki aşamada ele alınabilir. Birinci aşama kullanıcının yapacağı araştırmanın kapsamı ile ilgilidir. Kullanıcının, ne tür bilgiye (yorumlar, istatistikler, eleştiriler, raporlar vs) ihtiyaç duyduğunu, hangi kaynakların bu ihtiyacı başarıyla karşılayacağını, İnternet kaynaklarının konunun ne kadarını kapsadığını sorgulaması gerekir (Richmond, 2001).

İkinci aşama www kaynağının kapsamı ile ilgilidir. Ancak birinci aşamadan sonra kaynağın beklentileri ve ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacağına karar verilebilir. Kaynak üzerinde kapsamlı ilgili açıklamaların olması değerlendirmede yardımcı olması açısından önemlidir. Kaynağın hangi konu, zaman aralığı (kaynaktaki bilgi belli bir zaman aralığı ile sınırlı olabilir), tür ve formatta bilgi içerdiği ve ayrıca ilgili konuda ne kadar ve ne düzeyde ayrıntı içerdiği kullanıcının beklentileri doğrultusunda değerlendirilmelidir (Meyer, 2001; Hastings, 1998: 112; Smith, 1997):

33. Bütünlük

Bu ölçüt kapsamın bir parçası olarak da düşünülebilir. Sonuca ulaşan her çalışma tam, yani kapsamlı olmalıdır. Araştırmacılar herhangi bir sonuca varmadan ellerindeki bilginin tam olduğundan emin olmalıdırlar. Genelde hiç bir bilgi kaynağı tek başına ko-

nunun tamamını kapsayamaz. Bu yüzden birden fazla kaynağa müracaat etmek gerekir (Harris, 1997). Bütünlük ile ilgili olarak kaynakta anlaşılması ve izah edilmesi zor eksiklikler olup olmadığı sorgulanmalıdır. Önemli gerçekleri özellikle kapsam dışı bırakan bir bilgi kaynağı aldatıcı olabilir ve kullanıcıları hatalı yönlendirebilir. Tartışmalı bir konu ele alınıyorsa, tüm bakış açılarının ele alınmış olması önemlidir. Sadece belli bir görüş açısı hakkında bilgi edinilmek istendiği durumlar dışında, tek bir görüşü savunan tek bir web sayfası ile yetinmek hatalı yargılara ulaşmaya sebep olabilir. Eğer tartışmalı bir konu araştırılıyorsa, çok yönlü inceleme yapmak gerekir. Bu yüzden alternatif görüşleri veren hem basılı hem elektronik kaynaklara başvurmak gerekebilir. Bütünlük ölçütü içinde sayfanın tamamlanmış olup olmadığına da dikkat edilmelidir. Sayfa/site hala kurulma aşamasındaysa bilgide eksiklik olabilir. Kaynağın basılı veya CD-ROM versiyonu varsa, web versiyonunun basılı versiyonunun tamamını içerip içermediğini, basılı versiyondan daha güncel olup olmadığını araştırmakta fayda vardır. Örneğin, bazı gazeteler Internet üzerine tam değil kısmi bilgi koyarlar (Meyer, 2001; Richmond, 2001; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Rettig, 1996).

3.4. İçerik

İçerik ve kapsam ölçütleri birbirlerinin parçası olarak düşünülebilir, içeriğin amaca uygunluğu önemlidir. Bunun için de amacın açıkça belirtilmiş ve anlaşılabilir olması gereklidir. içeriğin gerçekleri mi yoksa görüşleri mi yansıttığı çok büyük önem taşır. Görüşleri gerçek gibi yansıtmak yanıltıcıdır. Siteler içerdikleri bilgilerle hem bilgi kaynakları olarak hem de diğer bilgi kaynaklarına kurdukları linklerle iki türlü faydalı olabilirler. Fakat bilgi yerine sürekli linklerle karşılaşmak kullanıcıyı bezdirebilir. Linkler varsa bunların içerikle bağlantılı olması beklenir. Kaynakta kullanılan başlıkların açık ve tanımlayıcı olması içeriği anlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştırır. Kaynak eğer reklam içeriyorsa reklamların bilgi içeriğinden açıkça ayrılmış olması ve site içeriğiyle orantısı önemlidir. Çok fazla sayıda reklam içeriğin algılanmasını ve takibini güçleştirir (Meyer, 2001; Richmond, 2001; Caywood, 1999; Hasting, 1998; Smith, 1997). Link yapılmış bir kaynak orijinal kaynakla aynı nitelikleri taşıyıp taşıyabileceği için her kaynağın (tüm linklerin) ayrı ayrı değerlendirilmesi gereksinimi de vardır (Tate ve Alexander, 1998).

3.5. Doğruluk ve Doğrulanabilirlik

Bir kaynağı doğrulamak için başka kaynakları kullanmak ve elde edilen bilgiyi fark-

lı kaynaklardan elde edilenlerle karşılaştırmak gerekir (Harris, 1997). Eğer bir kaynakta tarih yoksa, hızla değiştiği bilinen bilgi üzerindeki tarih eskiyse, tartışmalı konularda tek bir görüşe yer verilmişse, kuşku verici genellemeler yapılmışsa o kaynağın doğruluğundan şüphe etmek gerekir.

Kaynakta verilen bilgilerin doğrulanabilirliği önemlidir, İnternet kaynaklarında da diğer kaynaklarda olduğu gibi bir kullanılan kaynaklar listesi/bibliyografya olması, yazarın hangi bilgiyi nereden aldığını açıkça belirtmiş olması, bunun için gerekli yerlerde gönderme yapmış olması beklenir. Kaynaklara yapılan gönderme bilginin güvenilirliğini artırır. Bu hem yazara güven ve kredi sağlar hem de kullanıcıya ihtiyaç durumunda söz konusu kaynaklara başvurabilme olanağı tanır. Bir kaynak listesi varsa kullanılan kaynakların verilen bilgiye uygunluğu önemli bir ip ucutur. Örneğin, nüfus bilgileri için en güvenilir kaynak söz konusu ülkenin istatistiklerden sorumlu resmi kurumunun sayfası olarak düşünülebilir. Verilen bilgilerin doğruluğunun ölçümü iki şekilde mümkündür.

Kullanıcı ya başka kaynaklardan bilginin doğruluğunu kontrol eder ya da bildikleri ile karşılaştırır. Başka kaynakların eldeki bilgiyi desteklemesi önemlidir (Henderson,2001; Meyer, 2001; Richmond, 2001; Caywood, 1999; Hastings, 1998: 113; Burke,1997: 89; Grassian, 1997; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Staines, 1997; Rettig, 1996; Grassian, 1995). Harris'in (1997) bu konudaki önerisi birbirini doğrulayan en az üç kaynak bulunması yönündedir. Eğer bulunan kaynaklar birbirini doğrulamıyorsa bir sonuca varmadan önce karşıt fikirleri destekleyen daha fazla kaynak bulmak gerekir. Doğrulama özellikle şaşırtıcı ve inanılması güç bilgi için önem taşır. Örneğin, gıda endüstrisinde kullanılan bir maddenin sağlığa zararlı olduğu yolundaki bir iddia başka kaynaklardan doğrulanmadığı sürece şüpheyle karşılanmalıdır

3.6. Güvenirlilik

Güvenirlilik ölçütü doğruluk ve doğrulanabilirlikle yakından ilişkilidir. İnsanlar önemli kararları daima bilgiye dayalı olarak aldıkları için bilginin doğruluğu ve güvenirliliği ile ilgili göstergeler her zaman önem taşımıştır. Örneğin, herhangi bir bölgede gelecek 6 ay içinde büyük bir deprem olacağına dair bir yazı okuduğunda o bölgede oturanların buna inanıp inanmamaları önemlidir. Güvenirlilik konusu daha çok yazarın ve yayıncının güvenirliliği ile ilgilidir. Yazarın ve yayıncının kimliği kaynağın güvenirliliği konusunda iyi bir göstergedir. Burada yayıncı siteyi destekleyen kurum/örgüt olarak algılanmalıdır.

Web sayfasının yazarı/yazarlarının (özel veya tüzel) kimliğinin belli olması önemlidir. Sitenin herhangi bir grubu, örgütü veya kurumu temsil ettiğine dair bilgi/logo yazar/yayıncı sorumluluğu açısından açıklayıcıdır. Yazarın ve yayıncının konuyla ilgisi,alandaki yeri ve saygınlığı sorgulanabilir. Yazarın/yazarların ilgili alandaki uzmanlıkla-

rını ve eğitimlerini gösterir ünvanları, bağlı buldukları kurum ve bu kurumdaki görevleri, diğer yayımları ile ilgili bilgiler bu alanda yardımcı olur. Yazar ve/veya yayıncı ile bağlantı kurulabilecek bir adresin (e-posta adresi, posta adresi, telefon numarası gibi)varlığı sadece gerektiğinde yazar/yayıncı ile irtibat kurmak için değil aynı zamanda varlıklarını doğrulayabilmek açısından da önemlidir. Sayfanın URL uzantısı yayıncı hakkında ipucu verebilir. URL'lerde kullanılan bazı kısaltmalar kurumun tabiatı hakkında bilgi verir (.com=ticari, .gov=resmi, .org=kar amacı gütmeyen, .edu=eğitim gibi). Burada resmi bir kuruma ait bir sayfanın veya bir eğitim kurumuna ait sayfanın daha güvenilir olduğu düşünülebilir (Henderson, 2001; Meyer, 2001; Richmond, 2001; Hastings, 1998: 113; Burke, 1997; Grassian, 1997; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997: 64;Smith, 1997; Staines, 1997:46; Rettig, 1996; Grassian, 1995). Henderson (2001) bir www kaynağının sadece URL uzantısına bakılarak değerlendirilmesinin doğru olmayacağını vurgular. Örneğin, ticari siteler her zaman bir şeyler pazarlamaya çalışmazlar, kar amacı gütmeyen örgütler, meslek demekleri olabilecekleri gibi ayrımcı veya gayri ciddi bir takım gruplar da olabilirler.

Sonuçta eğer bir kaynak anonimse, bir başka deyişle yazarı/yayıncı hakkında bilgi bulunamıyorsa o kaynağa şüpheli yaklaşmakta fayda vardır (Harris, 1997).

3.7. Tarafsızlık

Bilginin doğru ve tarafsız bir şekilde sunumu güvenilirlik açısından önemlidir. Tarafsızlık bazı kişilerin ve kurumların doğasında vardır. Bir bilgi kaynağı, kullanıcıları belli bir yöne kanalize etmek yoluyla bazen maddi, bazen manevi, bazen siyasi olarak bir fayda sağlar (Harris, 1997). Tarafsız olmak bilgiyi değersiz kılmaz, sadece bu durumun kullanıcı tarafından bilinmesi gerekir (Burke, 1997). Bu ölçütle ilgili olarak, görüşler ve eğilimlerin açıkça ifade edilip edilmediği, kaynağın herhangi bir önyargı taşıyıp taşımadığı, konu tartışmalı bir konuya tüm farklı görüş açılarının içerip içermediği sorgulanmalıdır (Meyer, 2001; Caywood, 1999; Burke, 1997: 89; Hart ve diğerleri, 1997: 64;Staines, 1997: 46; Grassian, 1995).

3.8. Güncellik

Genelde www, güncel bilgi aramak için en uygun ortamlardan/kaynaklardan birisidir. Fakat bunun her zaman geçerli bir durum olmadığı da bilinmelidir. Klasik romanlar ve hikayeler gibi, Aristo ve Plato'nun çalışmaları gibi bazı çalışmalar zaman sınırlarının dışındadır. Diğer taraftan bazı çalışmaların ilgili oldukları disiplindeki hızlı gelişmelerden dolayı sınırlı bir yararlılık süreleri vardır. Teknoloji, bilim ve tıp gibi sürekli değişen alanlarda yapılan çalışmalar güncelliklerim çok çabuk yitirirler. Bu sebepten bulunan bilginin ne zaman yaratıldığı konusunda dikkatli olmak gerekir (Harris, 1997). Ör-

neğin, hiç kimse bir ülkenin nüfus bilgisini aktarırken bir önceki sayım sonuçlarını vermek istemez (Burke, 1997: 89). Belgenin ne zaman yaratıldığı, aktarılan konudaki bilgilerin güncel olup olmadığı, istatistik bilgi varsa bunun toplandığı tarih, kaynağın güncelleştirilip güncelleştirilmediği, hangi sıklıkla güncelleştirildiği, en son ne zaman gözden geçirilip güncelleştirilmiş olduğu önemlidir. Bir telif hakkı tarihi varsa içeriğin güncelliği açısından önemli bir ip ucu olabilir. Site bir basılı versiyona dayanıyorsa basılı versiyonun telif hakkı tarihine dikkat etmek gerekir. Çevrimiçi versiyon her zaman basılı versiyondan daha güncel olmayabilir. Basılı versiyonun hangi basımının kullanıldığı güncellik açısından açıklayıcıdır. Web kaynakları üzerinde tarih bulunmadığı durumlar olduğu gibi verilen tarihin neyi ifade ettiği de (kaynağın web üzerine yerleştirildiği tarih veya son güncelleme tarihi gibi) her zaman açık değildir. Bu tip durumlarda yararlanılan kaynakların tarihleri fikir verebilir (Meyer, 2001; Hastings, 1998; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Staines, 1997: 46; Rettig, 1996; Tate ve Alexander, 1996; Grassian, 1995):

3.9. Kabul Edilebilirlik ve Tutarlılık:

Harris (1997) gerçeklerin çoğunun sıradan olduğunu vurgulayarak çok şaşırtıcı ve inanılması güç iddialara karşı dikkatli olunması gerektiği konusunda www kullanıcılarını uyarmaktadır. Bir kaynağı veya iddiayı sadece çok şaşırtıcı olduğu için (inanılması güç olduğu için) reddetmek de doğru değildir. Sadece kontrol ederken daha dikkatli olmak gerekir. Tutarlılık olgusu da kabul edilebilirlik kapsamında ele alınabilir. Tutarlılık, en basit şekliyle bilginin, tartışmanın veya iddianın kendisiyle çelişmemesini içerir. Gerçekler çarpıtıldığında genellikle tutarsızlıklar ve çelişkiler ortaya çıkar. Bunlar geçersizlik göstergeleridir (Harris, 1997)

Kabul edilebilirlik ve tutarlılık, güvenilirlik ve doğruluk ölçütleriyle yakından ilişkilidir. Kaynakta aktarılan bilginin bilinenlerle çelişmesi, gerçek olamayacak kadar abartılı ve aşırıya kaçan genelleme ifadeleri, Örneğin: "Her gün binlerce çocuk öldürülüyor", gibi durumlarda dikkatli olmak gerekir (Harris, 1997):

3.10. Benzersizlik ve Değer:

Benzersizlik ölçütü www kaynağının değerini başka kaynaklarda bulunmayan özelliklerini belirleyerek ölçmeye çalışır. Burada kaynağı diğer kaynaklardan ayıran üstün taraf, bu kaynağın sağladığı avantaj sorgulanır. Kaynaktaki bilgi diğer formatlarda (basılı kopya, CD-ROM) da elde edilebiliyorsa bu formatın avantajını, kaynak başka bir formattan alınmış ise (örneğin basılı formattan) orijinalden farklı özellikler taşıyıp taşı-

madığını, yani bazı ek özellikleri olup olmadığını sorgulamak gerekir (Henderso 2001; Meyer, 2001; Caywood, 1999; Burke, 1997: 90; Hart ve diğerleri, 1997: 6 Smith, 1997; Staines, 1997: 46; Rettig, 1996; Grassian, 1995).

3.11. Linkler

Www kaynaklarının her zaman linkleri olması gerekmez. Fakat eğer varsa linklerin çalışıp çalışmadığı, ne tür kaynaklara link yapıldığı değerlendirme açısından önemlidir. Linklerin içerikle bağlantılı olması, içeriğe ve amaca uygun olması beklenir. Linkleri güncel tutulması da önemlidir. Link kurulan site taşınmış veya kapanmış olabilir. Site-nin değeri taşıdığı linklerden geliyorsa, linklerin güncelliği özellikle değer kazan Linklerin güvenilir olup olmadığı, link oluşturma ölçütü olup olmadığı, varsa linklerin ne tür değerlendirmeye dayanılarak oluşturulduğu sorgulanmalıdır. Linklerin kuruluş şeklinin dış kaynaklı bir siteye bağlanıldığını (bulunulan siteden dışarı çıkıldığını) açık-ça göstermesi de önemlidir. Aksi takdirde bilginin kaynağı konusunda belirsizlikler or-taya çıkar (Henderson, 2001; Meyer, 2001; Caywood, 1999; Grassian, 1997; Smith 1997; Staines, 1997: 46; Rettig, 1996; Grassian, 1995).

3.12. Yazım Üslubu ve Kalitesi:

Www üzerinde linkler ve multimedya unsurları önemli olmasına rağmen, bilgi içeri-ğinin ağırlığı hala metne dayalıdır, bunun için yazım kalitesi önem taşır (Smith, 1997; Hastings, 1998: 114; Caywood, 1999). Burada hem yazım üslubu hem de yazım kuralla-rına uygunluk açısından konuya yaklaşmak gerekir. Öfkeli, saldırgan, nispetçi üslup genellikle kullanıcıyı manipüle etmeye yöneliktir (Harris, 1997).

Üslubun akıcı ve anlaşılır olması, kaynağın gramer ve yazım hatalarından arındırılmış olması nitelik konusunda fikir verir. Eğitim düzeyi yüksek kişiler grameri oldukça iyi kul-landıkları gibi yazım hatalarını da kontrol ederler. Yanlış yerleştirilmiş bir virgüle sık rast-lanır fakat hatalar arttıkça şüphe uyandırır. Hatalar dikkatsizlikten veya bilgisizlikten kay-naklanır. Her ikisi de yazara ve kaynağa karşı güveni azaltır (Meyer, 2001; Caywo 1999; Harris, 1997; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Grassian, 1995).

3.13. Hedef Kitle ve Kullanıcı:

Belli bir grup kullanıcıyı hedef alarak o kullanıcı grubunun düzeyine göre hazırlan-mış bir www kaynağı farklı düzeylerdeki başka kullanıcılar için uygun olmayabilir. neğin, çocuklara hitaben hazırlanmış bir kaynağın, bir üniversite öğrencisi tarafından ödev hazırlanırken kullanılması uygun değildir. Bu durumda düzey çok basit kalacaktır.

Bunun tam tersi de düşünülebilir. Kullanıcının hedef kitleye girip girmediği konusunda da kendisini sorgulaması gerekir (Hastings, 1998: 114; Harris, 1997; Smith, 1997; Staines, 1997: 46; Rettig, 1996; Grassian, 1995):

3.14. Tanıtımlar ve Eleştiriler

Her tür bilgi kaynağını değerlendirmede tanıtım ve eleştiriler önem taşır. Aynı şey İnternet kaynakları için de geçerlidir, İnternet kaynakları hakkında bilgi veren kaynakların tanınmasında ve özelliklerinin bilinmesinde fayda vardır. Bilgi üretimindeki sayısal artış göz önüne alındığında, yüksek kalitedeki metabilgiye (metainformation) erişim de önem kazanmaktadır. Çeşitli türde metabilgiye rastlamak mümkündür, iki temel tür olarak; özetleyen ve değerlendiren metabilgiden söz edilebilir. Özetleyen metabilgi, özetler (abstract) ve içindekiler sayfası gibi bilginin kısaltılmış tüm formlarını içerir. Bu tür metabilgi kaynağın konusunun kısa sürede anlaşılmasına olanak verir. Bu sayede çok sayıda kaynak kısa sürede gözden geçirilebilir. Değerlendiren metabilgi, içerik analizi ve içerik ile ilgili sıralamalar, tanıtımlar ve yorumlardan oluşur. Her iki tür metabilginin bir arada bulunması en çok istenen durumdur (Harris, 1997).

İnternet üzerindeki bilgi arttıkça, editöryel işlemlerden geçirilerek filtre edilmiş (süzgeçten geçirilmiş) bilgiye duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Mevcut İnternet arama motorlarının ve rehberlerinin bir kısmı metabilgi sağlar. Bunlardan bazıları kaynaklar arasında sıralama yaptıkları gibi bazıları tanıtım ve/veya eleştiri de yaparlar. Ayrıca kütüphaneciler tarafından yapılan bu tür değerlendirmelere, bir kısmı kütüphanecilik dergilerinde olmak üzere, sınırlı sayıda da olsa rastlanmaktadır (ayrıntılı bilgi için bakınız Rettig, 1996). Değerlendirme aşamasında sitenin tanıtımı ve/veya eleştirisinin olup olmadığı, tanıtım hizmeti veren kaynakların bu siteden söz edip etmediği, metabilginin olumlu olup olmadığı sorgulanabilir (Caywood, 1999; Smith, 1997).

İnternet bilgi kaynaklarını seçme, tanıtma ve sıralama amacıyla değerlendiren İnternet sitelerinin çoğunun değerlendirmede içerik ölçütleri yerine subjektif ölçütlere öncelik verdikleri görülmektedir. Bu durumda *Argus Clearinghouse* gibi özellikle kütüphaneciler tarafından yönetilen sitelerin değerlendirme ölçütlerinin daha güvenilir olduğu düşünülebilir (Hastings, 1998: 112; Smith, 1997; Rettig, 1996). Web kullanıcıları tarafından sık düşünülen hatalardan birisi de web arama motorları/rehberleri aracılığı ile erişilen kaynakların/sitelerin bir seçim/değerlendirme sürecinden geçirildiğinin düşünülmesidir. Tarama sonuçlarının ilgililik düzeyine göre sıralanmasına sık rastlansa da bu yazının kapsamı içerisinde ele alınan değerlendirme ölçütlerinin kullanılması sık rastlanırsa bir durum değildir. Arama motorları/rehberleri aracılığı ile erişilen kaynakların da kullanıcı tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir (Brandt, 1996).

3.15. Tasarım ve Düzen:

Www kaynaklarının içerikleri kadar bu içeriğe kolay erişilmesi de önemlidir. Bilginin mantıksal ve kullanımı kolay bir düzen içinde sunulmuş olması bu açıdan değer taşır. Grafiklerin ve görsel efektlerin kaynağın değerini artırması beklenir. Eğer ses, video gibi multimedya unsurları kullanılmışsa, bunların kaynağın amacına uygun olması, grafikler ve ikonların sunulan bilgiyi anlamayı kolaylaştırması beklenir. Tek tek web sayfalarının kısa ve öz olması kullanımı kolaylaştırır. Site içindeki bütün bölümlerin çalışıyor olması beklenir. Site içinde yol bulmak, bir sayfadayken belli bir başka sayfaya ulaşmak kolay olmalıdır. Gerektiğinde siteden kolayca çıkılabilmelidir. İlk bakışta ihtiyaç duyulan bütün bilginin ilk sayfada veya site içinde kolayca bulunabilecek bir yerde olması kullanımı kolaylaştırır. Düzenin konuya uygunluğu da önemlidir. Bu durum kullanımı kolaylaştırır (örneğin, tarihsel kaynaklar için kronolojik, bölgesel kaynaklar için coğrafik). Kabul edilebilir sayıda linkle (tercihen 3 veya daha az) istenilen bilgiye erişilebilmek de kullanım kolaylığı açısından önem taşımaktadır (Henderson, 2001; Meyer 2001; Caywood, 1999; Hastings, 1998; Hart ve diğerleri, 1997: 64; Smith, 1997; Retti; 1996; Grassian, 1995).

3.16. Bağlanabilirlik

Çok sayıda kullanıcı bir siteye aynı anda erişmek ihtiyacıdaysa her kullanıcının erişim fonksiyonelliğini göz önüne almak gerekir. Yükleme (loading) hızının kabul edilebilir ölçülerde olması istenir. Kaynağa standart donanım ve yazılımla erişmek olası değilse, özel yazılım, şifre, ağ beklentileri varsa bu konuda gerekli uyan ve bilgi verilmiş olmalıdır (Meyer, 2001; Richmond, 2001; Caywood, 1999; Hart ve diğerleri, 1997: 6-Smith, 1997).

3.17. İşlerlik:

Tasarım ve düzen ile yakından ilişkilidir. Bilgiyi bulmayı kolaylaştıran bir içindekiler tablosu veya büyük siteler için bir site haritası olması kullanımı kolaylaştırır. Bu konuda Collinsel'in 3 tıklama ölçütü vardır. Bir sitedeki her türlü bilgi en fazla 3 tıklama ile erişilebilir olmalıdır. Bir yardım (help) seçeneğinin olması kullanıcılara yol göstermesi açısından değerlidir. Basılı kaynaklardaki indeksin karşıtı burada arama motorudur. Kaynak üzerinde bilgi erişimin etkinliği, web sayfasının içinde bir arama motoru olması ve arama motorunun yeterince esnek ve güçlü bir erişim kapasitesine sahip olması ve kaynağın tamamını kapsaması ile yakından ilgilidir. Arayüzün kullanıcı dostu olması da (menü tasarımı ve ekranların okunaklılığı gibi) kullanıcının sistemle etkileşimi

açısından önemlidir. Www sitesinin, sadece metin (resimsiz, çerçevesiz, tablosuz) olarak izlenme seçeneği olması yükleme hızının artırması açısından ve eldeki yazılım ile görüntü ve multimedya unsurlarının gösterilmesi konularında problem yaşanması durumlarında tercih edilebilir ve önemlidir (Meyer, 2001; Hastings, 1998; Grassian, 1997; Smith, 1997; Rettig, 1996; Grassian, 1995).

3.18. Maliyet:

İnternet bilgi kaynakları genelde ücretsiz zannedilir. Aslında bir maliyetleri vardır. Maliyet iki grupta incelenebilir: Birincisi kaynağa bağlantı maliyeti, ikincisi kaynağın kullanımı ile ilgili maliyettir. Birinci durumda eğer içerik aynı ise metin tabanlı siteler fazla sayıda görüntü içerenlere tercih edilebilir. Bu durum bağlantı maliyetini düşürür. İkinci durumda kaynağın kullanımı için bir ödeme yapmak söz konusudur (Hastings, 1998; Smith, 1997). İnternet üzerinde giderek artan sayıda kaynak ücretsiz statüsünden abonelik statüsüne kaymaktadır. Bir ücret ödenmesi söz konusu olduğunda kaynakların değerlendirilmesi ve dolayısıyla değerlendirme ölçütleri daha büyük önem kazanmakta, maliyet de bu ölçütler içinde yerini almaktadır (Grassian, 1997; Rettig, 1996).

4.Sonuç:

İnternet kaynaklarının kullanımı söz konusu olduğunda şu soruyu kendimize yöneltmemizde sonsuz fayda vardır: "Www'i niçin kullanıyoruz?" Henderson'un (2001) bu konudaki önerisi, web'in eğlenceli ve kolay olduğu için değil, aranan bilgi için uygun kaynak olduğu zaman kullanılmasında yönünde. Gerçekten de bazen www'de bir saat gezinerek yanıtlanamayan bir soru bir müracaat kaynağından bir-iki dakikada yanıtlanabilir. Bunun tam tersi de geçerli olabilir. Bazen basılı kaynaklardan bulunamayan bir bilgi web'den kolaylıkla bulunabilir. Herhangi bir konuda bilgi bulmak için www'i kullanmak çok başarılı sonuçlar doğurabileceği gibi çok yorucu ve bezdirici olup bir sonuç vermeyebilir de (Meyer, 2001).

Www kaynaklarının sayısı ile birlikte kullanım oranları da giderek artmaktadır. Her yaş ve meslek grubundan kullanıcı olan www kaynakları nitelik açısından büyük bir çeşitlilik gösterdiği için ve kullanıcılar www kaynaklarına doğrudan eriştikleri için www kaynakları için geçerli değerlendirme ölçütlerinin kullanıcılar tarafından bilinmesi ve kullanılması önem taşımaktadır. Burada Harris'in (1997) www kaynaklarının kullanımı ile ilgili tavsiyelerinin aktarılması uygun olacaktır: "Şüpheli olun, şüpheliğinizi ve nitelik arayışlarınızı bilginin önemine, ihtiyaçlarınıza ve kaynağa göre adapte edin, kaynakları düzenli aralarla yeniden değerlendirin".

Bu yazıda ele alınan değerlendirme ölçütleri temelde basılı kaynakları değerlendir-

mede kullanılan ölçütlerle aynıdır. Temel ölçütler, www ortamının taşıdığı bazı özellikler eklenerek ve duruma göre adapte edilerek ele alınmıştır. Basılı kaynaklar için geliştirilen ölçütler nasıl kaynaktan kaynağa bazı farklılıklar gösteriyorsa www kaynakları değerlendirme ölçütleri de web sayfasının türüne göre farklılıklar gösterir (ayrıntılı bilgi için bakınız: Alexander ve Tate, 2001a; Grassian, 1997; Tate ve Alexander, 1996) Bu yazıda türüne bakılmaksızın www kaynakları için geçerli olabilecek değerlendirme ölçütleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bir web sitesinin tüm bu ölçütleri karşılaması olanak yoktur. Burada kullanıcının düzeyi, bilgi ihtiyacı ve web sitesinin türüne göre yaklaşım izlenmesi gerekmektedir. Duruma göre farklı özelliklerin ve ölçütlerin ön plana çıkartılması söz konusu olabilir. Bilgi söz konusu olduğu sürece içerik ölçütlerine yani, direk olarak bilginin kalitesi ile ilgili ölçütlere ağırlık ve öncelik verilmesi kaçınılmazdır. Tasarım özellikleri kullanımı kolaylaştırmak ve bilgi erişimine hız kazandırır gibi açılardan önem taşımaktadır. Sonuçta, zor erişilse de, yüklenmesi vakit alsa da, kullanımı kolaylaştıran tasarım öğeleri (linkler, site haritaları, arama motorları gibi) taşımasa da web siteleri çok değerli bilgiler içerebilirler.

Kaynakça

- Alexander, J. ve Tate, M. A. (25 Temmuz 2001a). Evaluating web resources. Wolfgram Memorial Library, Widener University. [26 Kasım 2001].
<http://www2.widener.edu/Wolfgram-Memorial-Library/webevaluation/webeval.htm>
- Alexander, J. ve Tate, M. A. (25 Ekim 2001b). Evaluating web resources: Bibliography. Wolfgram Memorial Library, Widener University. [26 Kasım 2001].
<http://www2.widener.edu/Wolfgram-Memorial-Library/webevaluation/webstr-bib.htm>
- Bennett, L., Wilkinson, G. L. ve Oliver, K. M. (24 Eylül 1996). The development and validation of instruments to assess the quality of internet information: A progress report. [8 Mayıs 2002]. <http://www.edtech.vt.edu/edtech/kmoliver/webeval/AACE96paper.html>
- Brandt, D. S. (1996). "Evaluating information on the Internet". Computers in Libraries. 16(5): 44-46.
- Burke, J. (1997). Searching the net: Using web-based lessons to teach Internet searching. Unmasking the Internet for research: Using hands-on active learning exercises. Contributing ed.: M. P. Whitmore. Lancaster, Pennsylvania: Library instruction Publications. Ss. 71-91.
- Cebeci, Z. ve Bek, Y. (Aralık 1998). İnternet bilgi kaynaklarının kalitesi: Değerlendirme ölçütleri. [7 Mayıs 2002]. <http://www.cu.edu.tr/fakulteler/zf/zb/bgabd/documents/zceciAik4/intbilkalite.htm>
- Caywood, C. (Ocak 1999). Library selection criteria for WWW resources. [26 Kasım 2001]
<http://www.roanoke.infi.net/~carolyn/criteria.html>
- Conneli, H. T. ve Trippie, J. E. (1999). "Testing the accuracy of information on the world wide

- web using the alta vista search engine". Reference and User Services Quarterly. 38(4):360-368.
- Grassian, E. (10 Ekim 1997). Thinking critically about discipline-based world wide web resources. UCLA College Library. [26 Kasım 2001]. <http://www.librarv.ucla.edu/libraries/college/help/critical/discipline.htm>
- Grassian, E. (Temmuz 1995). Thinking critically about world wide web resources. UCLA College Library. [26 Kasım 2001]. <http://www.librarv.ucla.edu/yiibraries/college/help/critical/index.htm>
- Harris, R. (17 Kasım 1997) Evaluating Internet research sources. Virtualsalt [26 Kasım 2001]. <http://www.virtualsalt.com/evalu8it.htm>
- Han, J. L., Gass, E., Sandall, S. K., Xiao, D. Y. ve Daily, A.P. (1997). World wide web navigation; teaching small groups in 50 minutes using hands-on exercises. Unmasking the internet for research: Using hands-on active learning exercises. Contributing ed.: M. P. Whitmore. Lancaster, Pennsylvania: Library instruction Publications. Ss: 53-70.
- Hastings, S. K. (1998). "Selection and evaluation of networked information sources". The Acquisition Librarian. 10(20): 109-122.
- Henderson, J. (4 Ekim 2001) ICYouSee: T is for thinking. Ithaca College Library. [26 Kasım 2001]. <http://www.ithaca.edu/librarv/Training/hott.html>
- Meyer, E. (17 Eylül 2001). Evaluating the quality of world wide web resources. Valparaiso University Moellering Library. [26 Kasım 2001]. <http://www.valpo.edu/librarv/evaluation.htm>
- Oliver, K. M., Wilkinson, G. L. ve Bennett, L. T. (1997). Evaluating the quality of Internet information sources. [8 Mayıs 2002]. <http://www.edtech.vt.edu/edtech/kmoliver/webeval/AACE97.html>
- Olşen, Ş. (1999). "Internet üzerindeki bilgi kaynaklarının seçimi ve değerlendirilmesi". Türk Kütüphaneciliği. 13(3): 197-206.
- Rettig, J. (1996). Beyond cool: Analog models for reviewing digital resources. Online Inc. [26 Kasım 2001]. <http://www.onlineinc.com/onlinemag/SeptOL/rettig9.html>
- Richmond, B. (24 Temmuz 2001). Ten c's for evaluating Internet resources. McIntyre Library, University of Wisconsin-Eau Claire. [26 Kasım 2001]. <http://www.uwec.edu/Ad-min/Librarv/Guides/tencs .html>
- Smith, A. G. (1997b). "Testing the surf: Criteria for evaluating Internet information resources". The Public-Access Computer Svstems Review. 8(3) <http://info.lib.uh.edu/pr/v8/n3/smith8n3 .html>
- Staines, G. M. (1997). Teaching faculty to use the Internet as an effective research and teaching resource; an interactive approach. Unmasking the Internet for research: Using hands-on active learning exercises. Contributing ed.: M. P. Whitmore. Lancaster, Pennsylvania: Library instruction Publications. Ss: 37-52.
- Tate, M. ve Alexander, J. (1996). "Teaching critical evaluation skills for world wide web resources". Computers in Libraries. 16(10): 49-55.

